

Pásztor Kicsi Mária

∴ Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
∴ samageto@eunet.rs

MONDATSZERKEZET ÉS TEMPÓ

Sentence Formation and Pace

A szövegrészlet azt vizsgálja, hogyan befolyásol(hat)ják a rádió és a televízió híradóiban elhangzott informatív szövegek mondatszerkezeti sajátosságai a szemlélt szövegek kommunikativitását, illetve a bemondók felolvasási tempóját. Ilyen szempontból pedig különös figyelmet szentelünk a mondatok telítettségének és zsúfoltságának, mivel az egy-egy mondategységre, illetve szószervekre jutó tartalmas szavak száma konkrét akadályt jelenthet, amikor a bemondó felolvasás közben értelmesebben szeretné tagolni (hangsúlyozni) az adott szerkezeti egységeket. A vizsgált hangzó anyag mondatszerkezeti mutatóinak és az adott szövegszakaszokon mért időértékeknek párhuzamba állítása pedig arra enged következtetni, hogy a mondatok telítettségének és zsúfoltságának növekedése a bemondók egy részénél gyorsulást, másoknál viszont lassulást idéz elő a felolvasásban.

Kulcsszavak: informatív szövegek, kommunikativitás, mondatszerkezet, telítettség, zsúfoltság, a felolvasás tempója

BEVEZETŐ

Az alábbi szövegrészlet *A mai vajdasági magyar napi sajtó és elektronikus média informatív szövegeinek szintaktikai, intonációs és kommunikatív jellemzői* című doktori értekezésemnek egyik fejezete.

Az értekezés általában véve az informatív szövegek kommunikativitásával foglalkozik. Az informatív szövegek alapvető funkciója, hogy érthetően, tárgyilagosan, elfogulatlanul tájékoztassák az olvasókat/hallgatókat (széles körű közönséget) az eseményekről, közérdekű dolgokról. Ezért nem mindegy, hogy ezek a szövegek hogyan vannak megszerkesztve, és – a hangzó szövegek esetében – hogyan olvassák fel őket.

Ilyen szempontból a doktori értekezés külön fejezetben foglalkozik a szövegmondatok kommunikatív tagolásával (a szórend és a kommunikatív szempontból hangsúlyos mondatelemek különféle vonatkozású összefüggéseivel, melyek a hangos felolvasás intonációs jegyeit is alapvetően befolyásolhatják), illetve a mondatszerkezetek bonyolultsági tényezőivel, melyek viszont a bennük foglalt információ átláthatóságára vagy átláthatatlanságára vannak kihatással. Ez utóbbiak közé tartozik a mondategységek szerkesztettsége (hány mondategységből

– tagmondatból – áll a mondat), az összetett mondatokra jutó tagmondat-kapcsolódások száma és fajtánkénti megoszlása, a tagmondat-szerkezetek mélysége, továbbá a telítettség (a mondategészekre és mondategységekre jutó tartalmas szavak száma), a tagoltság (a mondatfunkciós részek – a mondat szinten található mondatrészek – mennyisége mondategységenként), illetve a zsúfoltság (a mondatfunkciós részek alászerkesztettségi foka).

A mondat szerkezeti sajátosságok gyakorisági viszonyainak kimutatására szolgáló statisztikai módszer Deme László nevéhez fűződik a magyar nyelvészetben (DEME 1971; 1983), így az értekezés mondat szerkezeti kérdéseinek vizsgálatában is ezt a módszert választottam viszonyítási alapul az egyes szöveg csoportok összehasonlítására.

A vizsgált korpusz, melyen az elemzéseket végeztem, összesen 9 szöveg csoportból, 206 szövegből, illetve 1784 mondategészből épül fel, úgy, hogy a csoportok egymás között kölcsönösen kontroll csoport-funkciót tölthessenek be (forrásnyelvi – célnyelvi; nyomtatott – felolvasott; informatív – publicisztikai; vajdasági – magyarországi stb.). Az itt következő szövegrészlet viszont csak a VRT híradóiból válogatott hírek intonációs átírással lejegyzett szöveg csoportjait vizsgálja, melyek jelölése HANGK (29 szöveg, 206 mondategész 2002-ből, 2003-ból és 2005-ből), illetve HANG (21 szöveg, 200 mondategész 2009-ből), mégpedig olyan szempontból, hogy milyen befolyással van a mondatokba/mondategységekbe foglalt tartalmas szavak száma (telítettség), illetve a mondatfunkciós részek szószerkezeti bonyolultsága (zsúfoltság) a bemondók olvasási tempójára.

A TELÍTETTSÉG ÉS ZSÚFOLTSÁG HATÁSA A BEMONDÓK OLVASÁSI TEMPÓJÁRA

Hogy kideríthessük, vajon lehetséges-e az általunk vizsgált hangzó anyagban számszerűen is kimutatni a telítettség és a zsúfoltság befolyását a bemondói szöveg olvasás tempójára, mindenképpen először le kell mérnünk, mennyi idő alatt olvassa fel egy-egy bemondó a neki kiosztott szövegrészletet, majd az adott szövegrészlet telítettségi és zsúfoltsági mutatóit párhuzamba állítanunk a mérés eredményével.

Mivel ez az elemzés nem fonetikai tárgyú, és nem laboratóriumi (műszeres, illetve számítógépes) méréseken alapul, nem egyedi, hanem középértékeket figyelünk meg, az olvasás tempóját pedig a szemlélt szövegrészlet átlag karakterszámának és felolvasási idejének hányadosaként (*Ákar/s*) fejezzük ki.¹ Ehhez azonban indoklásképpen hozzá kell fűznünk, hogy bár a beszédtempót általában a másod-

¹ Átlag karakterszámnak tekintjük a hézagokkal és hézagok nélkül számlált karaktermennyiség középértékét.

percenként kiejtett beszédjelek viszonylatában szokták kifejezni (GÓSY 2004: 203), melyek lehetnek szavak, szótagok, vagy hangok, a felolvasásra szánt (írott) szövegekben a beszédhangok mennyiségét átvitt értelemben a betűhelyek száma képviseli. Ez ugyan a két-, illetve háromjegyű betűk miatt leginkább nem azonos a kiejtett beszédhangok mennyiségével (a leírt betűhelyek száma ennél nagyobb vagy legfeljebb egyenlő), de hangos felolvasás esetében (a bemondó dekódolási műveletének szemszögéből nézve) a leírt karakterek száma mégiscsak fizikai valóságnak (és potenciális akadálnak) számít, s így konkrét viszonyítási alapot és mennyiségi támpontot nyújthat az absztrakt összehasonlításhoz.

Az így kapott eredményeket tehát nem abszolút egzaktsággal nyert értékeknek, hanem elsősorban indikátoroknak kell tekintenünk, melyek egyrészt a másmilyen aspektusból való láttatás indokával adalékként szolgálnak a vizsgált téma árnyalásához, másrészt viszont további, részletesebb kutatások kiindulópontjai lehetnek.

A korpusz hangzó szövegcsoportjainak (HANGK, HANG) szövegeit összesen 29 bemondó olvasta fel, közülük néhányan mindkét szövegcsoportban szerepelnek, némelyek viszont csak az egyikben a kettő közül. Jelölésükben az *N*, illetve *F* a bemondó nemét, a mellette levő szám pedig azonosságát kódolja, melyet itt diszkréciós okokból nem tárunk fel. A férfiak és a nők részesedési aránya ugyan nem azonos (11 férfi, 18 nő), de itt nem a téma genderspektusa érdekel bennünket, tehát az eltérés nem lényeges.

Az alábbi két táblázatban a HANGK (1. táblázat), illetve a HANG (2. táblázat) csoport bemondói által felolvasott szövegrészletek mennyiségi adatai láthatók:

1. táblázat

BEMONDÓ	ME	me	auk	össz szó	Ákar	IDŐ (s)	szó/s	Ákar/s
F9	29	57	31	489	3609,50	286,05	1,71	13,64
F1	34	64	42	508	3647,00	306,48	1,66	12,36
N7	15	31	16	260	1830,00	147,54	1,76	12,43
N15	12	30	15	260	1869,50	144,83	1,80	13,01
N18	3	7	3	60	417,00	32,25	1,86	12,93
F5	7	14	9	132	979,50	79,46	1,66	12,33
N1	4	10	5	85	671,00	50,48	1,68	13,53
R. ÖSSZ.	104	213	121	1794	3023,50	1047,09	1,71	12,89
N14	17	26	19	233	1669,00	125,87	1,85	13,57
F10	19	30	23	278	2106,50	158,77	1,75	13,27
N7	3	11	3	120	913,00	76,74	1,56	12,43
F2	18	38	18	304	2190,50	159,08	1,91	13,82
N16	8	19	9	155	1173,50	86,41	1,79	13,51

N17	30	79	36	602	4152,00	292,34	2,06	14,19
F11	3	5	4	37	247,00	19,03	1,94	12,98
N1	3	8	4	65	433,00	35,71	1,82	12,13
TV ÖSSZ	101	216	116	1794	12884,50	953,95	1,88	13,24
Σ	205	429	237	3588	25908,00	2001,04	1,79	13,07

2. táblázat

BEMONDÓ	ME	me	auk	össz szó	Ákar	IDŐ (s)	szó/s	Ákar/s
N1	4	9	5	78	565,00	38,39	2,03	15,00
N7	10	17	12	148	1110,00	84,44	1,75	13,15
N9	7	18	8	163	1200,00	84,52	1,93	14,20
N11	14	18	14	127	846,00	69,06	1,84	12,41
N12	17	28	22	212	1607,00	113,46	1,87	14,34
N13	9	14	11	88	589,00	47,83	1,84	12,31
F1	21	43	21	290	2060,00	178,49	1,62	11,63
F5	8	13	10	110	830,50	65,59	1,68	12,60
F6	6	10	10	75	548,50	38,13	1,97	14,38
F7	4	9	4	71	498,50	34,30	2,07	14,53
F8	6	11	7	80	509,00	34,60	2,31	14,71
R. ÖSSZ.	106	190	124	1442	10364,00	788,81	1,83	13,57
N2	11	17	14	139	1043,50	74,93	1,86	13,93
N3	6	12	9	81	610,00	39,66	2,04	15,38
N4	13	18	13	186	1274,00	85,52	2,17	15,07
N5	7	11	7	136	959,00	72,14	1,89	13,52
N6	17	28	18	253	1872,50	121,63	2,08	15,58
N8	5	5	5	49	340,50	23,38	2,10	14,56
N10	8	18	7	153	1151,00	76,84	1,99	14,90
F2	13	22	14	226	1582,50	108,13	2,09	14,95
F3	6	13	7	72	453,50	28,12	2,56	16,13
F4	8	15	11	172	1239,50	74,46	2,31	16,65
TV ÖSSZ	94	159	105	1467	10526,00	704,81	2,08	15,07
Σ	200	349	229	2909	20890,00	1493,62	1,95	14,29

A táblázatokban látható az egy-egy bemondó által felolvasott mondatrészek (*ME*), mondatrészletek (*me*), autonóm közlések (*auk*), valamint a felolvasott szövegrészeket alkotó összes (tartalmas és egyéb funkciójú) szó (*össz szó*), illetve karakterátlag (*Ákar*) száma, ezenkívül a bemondók felolvasási időinter-

vallumainak összesített tartama másodpercekben kifejezve ($ID\acute{O}/s$), valamint a felolvasás átlagtempójának jelölője, az egy másodperc alatt kiejtett szavak (szó/s), illetve karakterek ($\acute{A}kar/s$) számában kifejezve.

Számunkra itt a másodpercenként felolvasott karakterek száma a fontos. A táblázatokból látható, hogy a felsorakoztatott értékek igencsak ingadoznak, sőt ugyanannak a bemondónak a különböző csoportokra kiszámított középértékei is eltérnek.

A két táblázatot összehasonlítva láthatjuk, hogy a későbbi (2009-es) mintavétel anyaga átlagban valamennyivel gyorsabb tempóról tanúskodik (14,29 $\acute{A}kar/s$), mint a korábbi (2002–2005-ös) csoport (13,07 $\acute{A}kar/s$), mindkét helyen azonban a tévémondók összesített középértéke gyorsabb, mint a rádiómondóké, s ez az eltérés a HANG csoportban valamivel kifejezettebb (HANGKR: 12,89 $\acute{A}kar/s$; HANGKTV: 13,24 $\acute{A}kar/s$; HANGR: 13,57 $\acute{A}kar/s$; HANGTV: 15,07 $\acute{A}kar/s$).

Az átlagtempó csoportviszonylatban számított *minimális* és *maximális* értékei is eléggé ingadoznak (HANGKR_{min}: 12,33 $\acute{A}kar/s$; HANGKR_{max}: 13,64 $\acute{A}kar/s$; HANGKTV_{min}: 12,13 $\acute{A}kar/s$; HANGKTV_{max}: 14,19 $\acute{A}kar/s$; HANGR_{min}: 11,63 $\acute{A}kar/s$; HANGR_{max}: 15,00 $\acute{A}kar/s$; HANGTV_{min}: 13,52 $\acute{A}kar/s$; HANGTV_{max}: 16,65 $\acute{A}kar/s$), a HANGK csoportban azonban a két érték közötti különbség valamennyivel alacsonyabb (2,07 $\acute{A}kar/s$), mint a későbbi gyűjtésű HANG csoportnál (5,02 $\acute{A}kar/s$). Ha azonban az egyedi felolvasási szakaszok minimális és maximális értékeit vesszük szemügyre, a két csoport közötti különbség kevésbé kifejezett. A HANGK csoportban ugyanis az egyedi minimum 11,12 $\acute{A}kar/s$, a maximum pedig 17,99 $\acute{A}kar/s$, a HANG csoportban viszont a legalacsonyabb érték 10,60 $\acute{A}kar/s$, a legmagasabb pedig 17,45 $\acute{A}kar/s$. A két szélső érték közötti különbség tehát a HANGK csoportban 6,87 $\acute{A}kar/s$, a HANG csoportban viszont 6,85 $\acute{A}kar/s$, ez viszont már csupán $2 \cdot 10^{-2}$ nagyságrendnyi eltérést tesz ki.

Mindez azonban nem meglepő, hisz a beszéd tempója különféle belső és külső körülmények hatására változhat.

Ilyen szempontból tesznek különbséget a fonetikusok *beszédtempó*, illetve *artikulációs tempó* között, melyek közül az előbbi a teljes beszéd sebességére vonatkozik, a szünetek időtartamát is beleértve, az utóbbi viszont a beszédjelek képzésének a sebességét fejezi ki, a szünetek ideje nélkül (Vö.: LACZKÓ 1993: 186; GÓSY 2004: 203; OLASZY 2007).

Olaszy Gábor szerint „a beszélő egyik legjellegzetesebb időszerkezeti paramétere az artikulációs sebesség” (OLASZY 2007), s ez a hírolvasásban is fokozottan megmutatkozik. Mint mondja: „az artikulációs tempó beszélőfüggő, azon belül is széles skálán valósul meg mindegyik bemondónál. A közlemény elejét a beszélők a rájuk jellemző átlagos artikulációs tempónál magasabb értékkel, azaz gyorsabban indítják. Ha hangsúlyozott szóval kezdődik a mondat, akkor ez különösen jellemző lesz. A közlemény hosszától és összetettségétől függően relatíve széles tartományban (20% körüli eltérések is lehetnek) variálódnak az artikulációs tempók. A változások természetesen összefügghetnek a szöveg

tartalmával. A mondat belseji szerkezethatár előtt lassítás, illetve szinten tartás tapasztalható. A lényeges információt hordozó szövegrésznél, főleg a mondat belsejében, a hangsúlyozás a tempó lassításában jelentkezik a hangsúlyozni kívánt szótagban. A nem hangsúlyos rész pedig gyorsul. Ezt a stratégiát fordítva is alkalmazzák, a lényeg a tempóváltoztatás. A szünettartással kapcsolatban is jellegzetes tendenciák állapíthatók meg. A szerkezethatárokon megjelenő szünetek hossza mondatokon belül is módosul. A szünetek időértékei jellemzők a bemondó személyre. A mondatközi szünetek lényegesen hosszabbak, mint a mondat belsejiek. A hangnyújtást rejtett szünet kialakítására használják, ezzel ritmikai és hangsúlyozási komponenset visznek a beszédjelbe” (OLASZY *uo.*).

Az általunk vizsgált adatok a *beszédtempó* kategóriájába sorolhatók, az *artikulációs tempó* megállapításához szükséges eszközök (hardver és szoftver) ugyanis jelen pillanatban nem állnak rendelkezésünkre. Mindamellet azonban a bemondók által felolvasott mondategységekre és szakaszokra kiszámított tempóátlagok is valamiképpen tükrözhetik mindezt.

Olaszy Gábor észrevétele, miszerint „a mondat belseji szerkezethatár előtt lassítás, illetve szinten tartás tapasztalható”, valamint, hogy „a lényeges információt hordozó szövegrésznél, főleg a mondat belsejében, a hangsúlyozás a tempó lassításában jelentkezik a hangsúlyozni kívánt szótagban”, indokoltá teszi a feltevést, hogy ennek valahol az átlagértékekben is számszerűen meg kell mutatkoznia, mégpedig oly módon, hogy a telítettebb és zsúfoltabb szakaszok átlagtempójának észrevehetően lassúbbnak kellene lennie a kevésbé zsúfoltak tempójánál. Mutatókban kifejezve pedig ezt úgy fogalmazhatnánk meg, hogy a telítettségi és zsúfoltsági mutatóknak a felolvasás tempójával ellentétes növekedési (csökkenési) tendenciát kellene mutatniuk. Ezt az összehasonlítást azonban nyilván csak ugyanannak a bemondónak különböző szövegszakaszokra mért középértékei között indokolt elvégezni, máskülönben a túl sok független változó a „fa és az erdő” effektusát eredményezné.

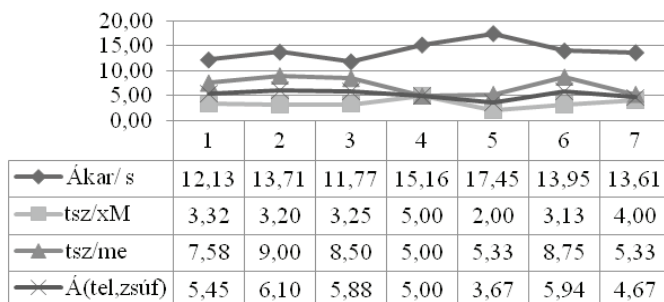
Hogy a feltevést igazoljuk (illetve a kapott eredményekkel összhangban cáfoljuk), párhuzamba állítjuk három bemondónő és ugyanannyi bemondó által felolvasott szövegszakaszok telítettségi mutatóit (tsz/me) és szerkesztett mondatfunkciós részeinek zsúfoltsági mutatóit (tsz/xM)², valamint ezek középértékét [$\bar{A}(tel, zsúf)$] az adott szakaszra vonatkozó beszédtempóval ($\bar{A}kar/s$). Az eredmények az alábbi grafikonokon láthatók:

² A szerkesztett (tömbös) mondatfunkciós részek zsúfoltságát, nem pedig az általános zsúfoltsági mutatót vizsgáljuk, mert az általános zsúfoltsági mutató vegyesen mutatja ki az alszerkesztett és nem alszerkesztett mondatfunkciós részek mennyiségét (ez utóbbiak nem okvetlenül akadályozzák a szöveg áttekinthetőségét), viszont éppen a tömbökben koncentrálódik a mondatrészeknek az a mennyisége, mely a felolvasás tempójának potenciális lassító tényezője lehet.

A bemondónők adatai:

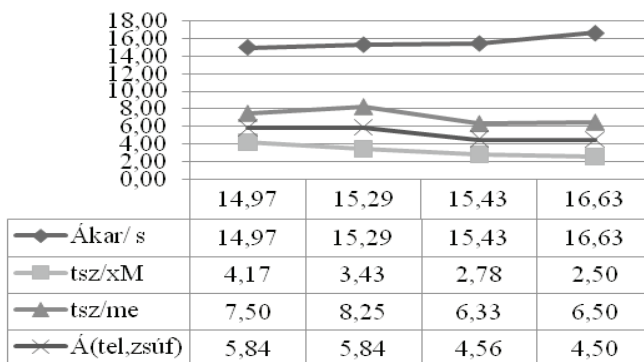
1. grafikon

A telítettség és zsúfoltság hatása az egyéni olvasási tempóra (N1)

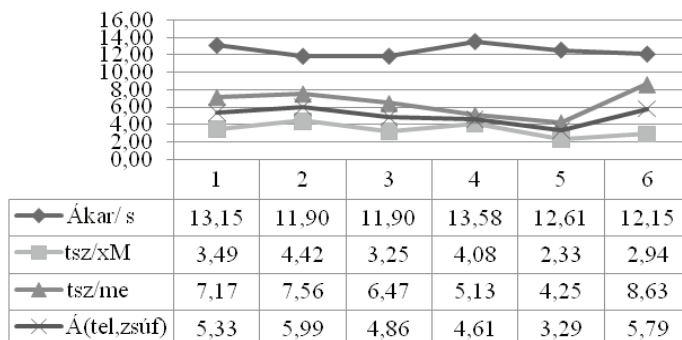
2. grafikon

A telítettség és zsúfoltság hatása az egyéni olvasási tempóra, növekedési rendben (N6)

3. grafikon

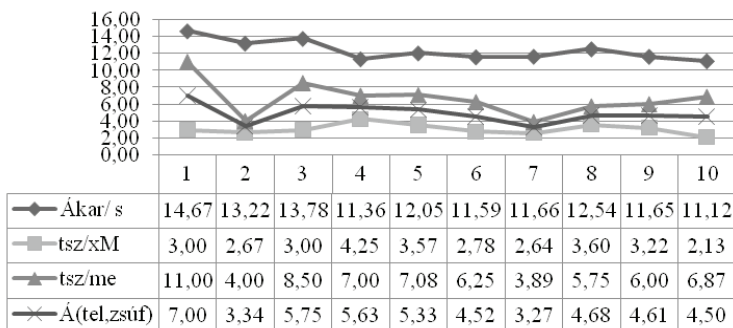
A telítettség és zsúfoltság hatása az egyéni olvasási tempóra (N7)

A bemondók adatai:

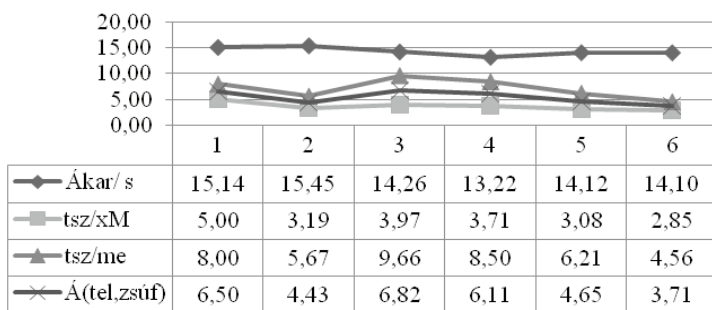
4. grafikon

A telítettség és zsúfoltság hatása az egyéni olvasási időre (F1)

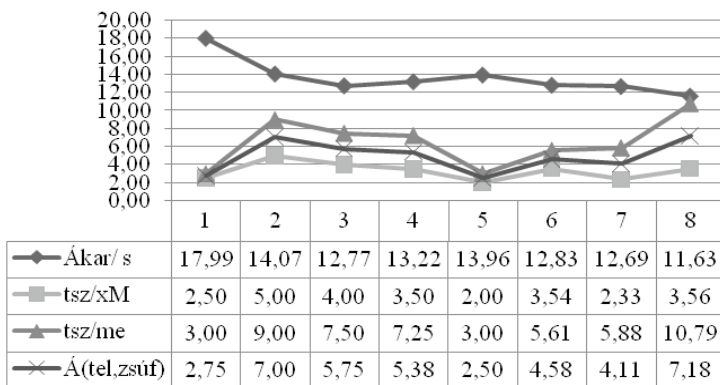
5. grafikon

A telítettség és zsúfoltság hatása az egyéni olvasási időre (F2)

6. grafikon

A telítettség és zsúfoltság hatása az egyéni olvasási időre (F9)

A grafikonokon a legtöbbet szereplő bemondók és bemondónők mutatói szerepelnek, mivel az ő esetükben rendelkezünk elfogadható összehasonlítási alappal. A mutatók egyike sem követ az ábrákon nagyság szerinti rendet, csupán a megfelelő szakaszokat, szövegmondatokat jellemző értékek vannak egymás alá rendelve.

Ha megfigyeljük a grafikonokat, láthatjuk, hogy a tempó (*Ákar/s*) összekötött értékei által kirajzolt vonalak nagyjából szimmetrikus képet mutatnak a telítettségi és zsúfoltsági mutatók középértékének vonalával [*Á(tel, zsúf)*]. Ha pedig korrelációba állítjuk a hat bemondó tempómutatóit zsúfoltsági és telítettségi mutatóiknak sorával, illetve azok középértékeivel, a következő egyezési arányokat kapjuk:

3. táblázat

	tel	zsúf	Á
N1	-0,61	-0,25	-0,76
N6	-0,56	-0,82	-0,73
N7	-0,47	0,12	-0,34
F1	0,56	-0,04	0,50
F2	-0,24	0,25	-0,10
F9	-0,65	-0,28	-0,58

Mint láthatjuk, *N7* és *F2* esetében mindhárom sor 50% alatti értékben korrelál, az ő esetükben tehát igen alacsony fokú az összefüggés a mutatók alakulása között. A többi bemondónál viszont általában több mint 50%-os párhuzamot találunk a tempó és valamelyik mutató értékének viszonyában, többnyire ellentett előjellel. A legmagasabb értékű ellentett korreláció ilyen értelemben *N6*-nál észlelhető, ahol a zsúfoltsági mutató magasabb értékei állíthatók párhuzamba a tempó alacsonyabb értékeivel (és fordítva). Nála ugyanakkor a két mutató átlaga is 73%-os ellentett párhuzamot (illetve szimmetrikus tendenciát) mutat. Ebben az esetben tehát mondhatjuk, hogy számszerűen is kimutatható a telítettség és a zsúfoltság hatása az olvasási tempóra. De ugyancsak magas fokú (76%-os) szimmetria észlelhető *N1*-nél az olvasási tempó és a két mutató átlaga között, amiből arra következtethetünk, hogy nála mindkét paraméter együttes hatása váltja ki a tempó lassulását.

A hat bemondó közül viszont egyedül *F1*-nél található pozitív előjelű nagyjából 50%-os korreláció, mind a telítettségi, mind pedig az átlagértékek irányában, viszont a zsúfoltság tekintetében alig érzékelhető (4%-os) ellentett tendencia tapasztalható. Az adatok alapján azt is mondhatnánk tehát, hogy a szavak számának növekedése gyorsításra ösztönzi ezt a bemondót. Nála azonban az adatokból (4. grafikon) az is megfigyelhető, hogy lassan olvas: a tíz feltüntetett

tempóérték közül öt nem haladja meg a 12 Ákar/s sebességet, s egyéni átlagtempójára is ez jellemző, ugyanis annak az összes felolvasásra kiszámított középértéke csupán 11,99 Ákar/s-t tesz ki. (Viszonyításképpen ismételjük itt meg, hogy a két hangzó csoport abszolút értelemben vett minimális értékei közül a HANGK csoportban 11,12 Ákar/s, a HANG csoportban pedig 10,60 Ákar/s a legalacsonyabb kiszámított olvasási sebesség.) Az általában lassan, vontatottan olvasók esetében pedig csak némi gyorsítás töltheti be a kiemelés funkcióját, mert egy bizonyos határon túl már lassulni nem lehet.

Ha viszont tovább figyeljük a grafikonokat, észrevehetjük, hogy bár sok esetben a telítettség és a zsúfoltság magasabb értékei valóban alacsonyabb tempóértékkel állnak párhuzamban, ez korántsem általános érvényű tendencia. Van olyan eset is (mégpedig *FI*-nél figyelhető meg), hogy éppen a legmagasabb értékű egyedi telítettséggel (11,00 tsz/me), illetve telítettségi-zsúfoltsági átlagértékkel (7,00) áll párhuzamban a legmagasabb egyéni tempóérték is (14,67 Ákar/s). Ugyanakkor több esetben megfigyelhető, hogy a zsúfoltsági, a telítettségi és az átlag paraméter alacsony értékszíntén történő torlódása magasabb tempóértékkel áll párhuzamban, ugyanakkor a paraméterek értékének távolodása alacsonyabb tempóértékkel kapcsolódik, nyilván mert a telítettségi és a szerkesztett zsúfoltsági mutatók értékbeli egyezése arra utal, hogy a mondat egység általában nem tagolódhat több mondatfunkciós tömbre. Viszont amikor a telítettségi mutató lényegesen nagyobb a szerkezetek zsúfoltsági mutatójánál, elvben több mondatfunkciós szintagma férhet bele, melynek tagolása lassuláshoz vezethet.

Mindebből pedig következik, hogy valóban léteznek olyan esetek, melyekben a telítettség és a zsúfoltság tempóbefolyásoló hatása csupán az átlagértékeket alapul véve is kvantitatív módon kimutatható. Ez a módszer azonban elsősorban ugyanazon személy produkcióján belül képzeltető el. Ha ugyanis a felmérést kiterjesztjük a teljes szövegcsoporthoz, ahol több bemondó teljesítménye is szerepel, a független változók száma meghatározódik, és a viszonyítás ellehetetlenül. Így ha a két hangzó csoportra kiterjesztve végezzük el az előbbi korrelációt, a következő eredményt kapjuk:

4. táblázat

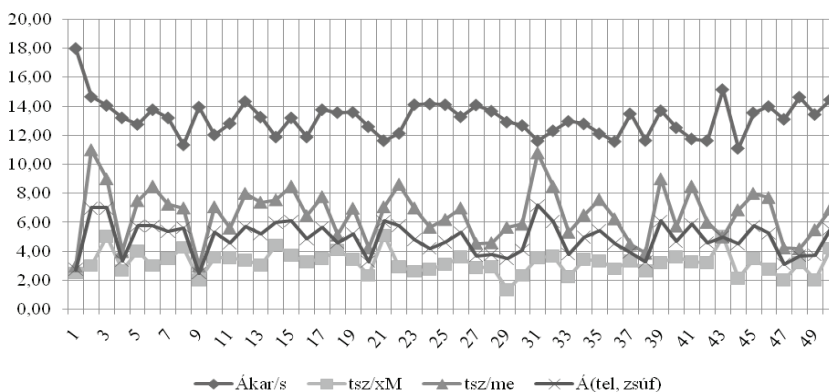
	tel	zsúf	Á
HANGK	-0,24	-0,06	-0,21
HANG	0,19	0,12	0,18

Mint láthatjuk, a korreláció eredményeiben teljesen ellentétes előjelű és nem túl magas fokú egyezési tendencia észlelhető a két csoportban. Mindkét esetben azonban a felolvasások mintegy ötöd részénél mégiscsak létezik némi összefü-

gés, mégpedig a telítettségi és az átlag mutatók irányában. Azzal, hogy a korábbi gyűjtés anyagában a mutatók értékének a növekedése a tempó lassulásával korrelál, míg az újabb csoportnál ennek pont a fordítottja érvényesül: a telítettség és a zsúfoltság növekedése tempógyorsulással társul. Ez azonban avval az észrevétellel is összefügg, miszerint az újabb gyűjtés anyagában egyébként is általában a tempógyorsulás jelei fedezhetők föl, s ez a 7. és 8. grafikonon is, az olvasási tempó (Ákar/s) vonulatának intervallumából világosan észlelhető: míg a HANGK csoportnál az értékek alig néhány helyen lépik át a 14,00 Ákar/s-ot, addig a HANG grafikonján nagyoobrrészt 15,00 Ákar/s körül gyülekeznek.

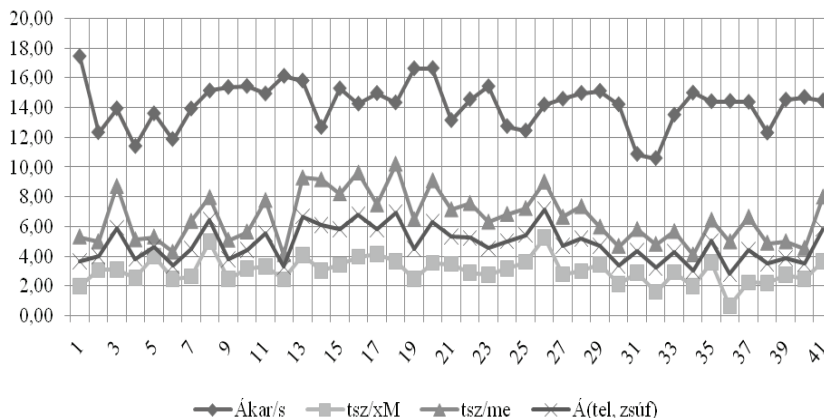
7. grafikon

A telítettség és zsúfoltság hatása az egyéni olvasási tempóra (HANGK)

8. grafikon

A telítettség és zsúfoltság hatása az egyéni olvasási tempóra (HANG)

Egyébként a két grafikon értékei között néhol markánsan kitűnik a telítettség mutatók magasabb, illetve a tempó alacsonyabb értékeinek egybeesése – ez pl. a HANGK csoport grafikonjának 31. vízszintes beosztásánál a legszembe-tűnőbb. Ez a csúcsondás a csoport 18-as számú szövegére vonatkozik, ahol a szöveget alkotó, összesen hét mondategészből kettő kétagú, a többi viszont egyszerű bővített mondat, átlagban 10,79 tsz/me-nyi telítettséggel (egyik közülük 19 tartalmaz szóból épül fel). Ugyanebben a szövegben a szerkezetes mondatfunkciós részek zsúfoltsága 3,56 tsz/xM, felolvasásának átlagtempója pedig 11,63 Ákar/s, ugyanakkor a csoport összes egyedi átlagának középértéke 13,18 Ákar/s-ot tesz ki. A felolvasás tempója ezek szerint az átlagnál 1,55 Ákar/s-mal lassúbb, a csoportra kiszámított minimális, 11,12 Ákar/s-nál azonban 0,51 Ákar/s-mal gyorsabb.³

Másutt a tempó és a telítettség-zsúfoltsági paraméterek értékeinek extrém eltávolodása is szemmel láthatóan manifesztálódik a grafikonokon – pl. mindkét szövegcsoporthoz a grafikon legelső vízszintes beosztása feletti értékeknél, ahol a tempó mindkét esetben a 18,00 Ákar/s felé közelít (HANGK: 17,99 Ákar/s; HANG: 17,45 Ákar/s), a telítettség mutató értéke viszont (a másik két paraméterhez hasonlóan) a legelső határértékét érinti, vagy közelíti meg (HANGK: 3,00 tsz/me; HANG: 5,33 tsz/me).⁴ Egyébként mindkét szövegrészletre jellemző, hogy párban, váltakozva felolvasott, rövidebb kezdőszekvenciákról van szó (HANGK1: 2 ME, 2me, 6 tsz, 3,00 tsz/me; HANG1: 1 ME, 3me, 16 tsz, 5,33 tsz/me), melyek mondat szerkezetükön kívül rövidegükkel és pozíciójukkal is befolyásolhatják a tempót. – Mint ugyanis ebben a fejezetben említettük, Olasz Gábor szerint „a közlemény elejét a beszélők a rájuk jellemző átlagos artikulációs tempónál magasabb értékkel, azaz gyorsabban indítják”, ha pedig „hangsúlyozott szóval kezdődik a mondat, akkor ez különösen jellemző lesz” (OLASZY 2007).

Legtöbb esetben azonban, mint látható, a paraméterek és az olvasási tempó értékei között nem mutatható ki a fentiekhez hasonló egyértelmű kvantitatív viszony. Ez esetben azonban annak pusztán ténye, hogy akár az esetek ötöd részénél is észlelhető ilyen fajta reláció, igazolja a feltevést, hogy a mondat-egységek belső szerkezetének bonyolultsága igenis hatással van az írott szöveg hangos megszólaltatására, s ezáltal az információ átadásának hatékonyságára, kommunikativitára is.

Ugyanakkor ezeknek a mutatóknak a relációja a felolvasás közben elkövetett hangsúlyeltolódásoknak, téves dallamoknak a gyakoriságával a vizsgált csoportokban hasonló módszerrel nem igazolható.

³ Ez ugyanaz az értékkitűzés, melyet a 6. (F9-re vonatkozó) grafikonon figyelhetünk meg, a grafikon 8. vízszintes beosztása felett.

⁴ A telítettség minimális csoportértékei: HANGK: 3,00 tsz/me; HANG: 4,11 tsz/me.

KONKLÚZIÓ

A mondat szerkezet mondatszint alatti bonyolultsága (telítettsége és zsúfoltsága) sok esetben számszerűen is kimutatható módon befolyásolja a bemondók felolvasási tempóját: az esetek egy részében lelassítja, míg más esetekben éppenséggel gyorsítja, attól függően, hogy a bemondó – egyéniségétől függően – miképpen próbál túljutni a szöveg támasztotta szerkezeti nehézségeken. Ez viszont mindenképpen igazolja annak szükségességét, hogy az informatív szövegek szerkesztői tudatosítsák a nyomtatott, olvasásra szánt, illetve a rádióban, televízióban felolvasott, auditív befogadásra szánt szövegek szerkezetének kommunikatív ismérveit és követelményeit.

IRODALOM

- BAKOS József 1983. Felolvasásra és előadásra szánt szövegek alkotása, értelmezése és hangosítása. = Rácz Endre – Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 5–14.
- DEME László 1971. *Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- DEME László 1973. A bemondói munka mondatfonetikai kérdéseiről. = Wacha Imre (szerk.): *A rádióbemondó beszéde*. MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpontja, Budapest, 71–101.
- DEME László 1979. Grammatikai képlet és akusztikai képlet kapcsolatához. *Magyar Fonetikai Füzetek*, 3., 7–13.
- DEME László 1983. A szöveg és a szövegegység néhány jellemzője. = Rácz Endre – Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 31–60.
- ELEKFI László – WACHA Imre 2003. *Az értelmes beszéd hangzása*. Szemimpex Kiadó, Budapest
- GÓSY Mária 2004. *Fonetika, a beszéd tudománya*. Osiris, Budapest
- LACZKÓ Mária 1993. A tempó és a szünet viszonya a hangos olvasásban. = Gósy Mária – Siptár Péter (szerk.): *Beszédkutatás*. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 185–193.
- OLASZY Gábor 2007. Beszédstratégiák a prozódia tükrében. *Magyar Tudomány*, 2007/01. 58.; URL:<<http://www.matud.iif.hu/07jan/15.html>
- PÁSZTOR KICSI Mária 2002a. Sajtószövegek hírértéke nyelvi formájuk függvényében. *Hungarológiai Közlemények*, 4., 70–75.
- PÁSZTOR KICSI Mária 2003. Aktuális tagolás–intonáció. (A bemondói szövegolvasás információs jellemzői). *Hungarológiai Közlemények*, 2., 121–129.
- PÁSZTOR KICSI Mária 2005. A médiaszövegek aktuális tagolásának kvantitatív vizsgálata. *Tanulmányok*, 38., 133–143.
- PÁSZTOR KICSI Mária 2007. Vajdasági magyar médiaszövegek mondat szerkesztésének összehasonlító kvantitatív elemzése. *Hungarológiai Közlemények*, 2., 71–85.
- PÁSZTOR KICSI Mária 2008. A mondat szerkesztés kvalitatív és kvantitatív összefüggései, valamint azok kihatása a funkcionális perspektívára. *Hungarológiai Közlemények*, 4., 74–90.

- WACHA Imre 1973 (szerk.). *A rádióbemondó beszéde*. MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpontja, Budapest
- WACHA Imre 1973a. A bemondói beszéd akusztikumának stílusgondjairól. = Wacha Imre (szerk.): *A rádióbemondó beszéde*. MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpontja, Budapest, 103–170.
- WACHA Imre 1974. *Az elhangzó beszéd főbb akusztikus stílus kategóriáiról*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok X., Akadémiai Kiadó, Budapest; 203–216.
- WACHA Imre 1994. Norma és/vagy kommunikativitás. = Kemény Gábor – Kardos Tamás (szerk.): *A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában*. *Linguistica, Series A, Studia et dissertationes* 16., MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 31–42.
- WACHA Imre 1994a. A tömegtájékoztató műfajok. = *A korszerű retorika alapjai II*. Szemimpex Kiadó, Budapest, 146–216.
- WACHA Imre 1999. *A szöveg és hangzása*. Cikkek, tanulmányok a beszédről. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár
- WACHA Imre 1999a. Gondolatok a rádióhírek nyelvéről és kommunikativitásáról. = Uő: *A szöveg és hangzása*. Cikkek, tanulmányok a beszédről. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 233–275.
- WACHA Imre 1999b. Gondolatok a retorikának, valamint a „segéd- és határtudományoknak” kapcsolatairól, a retorika kompetenciájáról. = Uő: *A szöveg és hangzása*. Cikkek, tanulmányok a beszédről. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 294–315.

Sentence Formation and Pace

The paper examines the way that the features of sentence formation in informative texts broadcast in radio and television news programs influence the communicability of the analyzed pieces, as well as the pace of the presenters' reading. From this standpoint, the author takes a specific look at sentence density and fullness, considering that the number of lexical words per one sentence entity or phrase can present a significant problem when the presenter wants to group (i.e. stress) the given structural entities in a meaningful way. Comparing the features of sentence structure and the measured time values of the examined recordings leads to the conclusion that higher density and fullness of sentences lead to faster reading in one group of presenters, as opposed to slower reading in the other.

Keywords: informative texts, communicability, sentence structure, fullness, density, pace of reading